

Projekt ustawy ratyfikacyjnej - 17 marca 1994 r.

Warszawa, dnia 17 marca 1994 r.

Prezes Rady Ministrów

RM 10-2-94

Pan Józef Oleksy
Marszałek Sejmu
Rzeczypospolitej Polskiej

Na podstawie art. 15 ust. 1 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym przedstawiam Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej przyjęty przez Radę Ministrów projekt ustawy:

- o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Jednocześnie uprzejmie informuję, że do reprezentowania stanowiska Rządu w tej sprawie w toku prac parlamentarnych został upoważniony Minister Spraw Zagranicznych.

(-) Waldemar Pawlak

Projekt

USTAWA

z dnia... 1994 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską

Art. 1.

Upoważnia się Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej do dokonania ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, sporządzonego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.

Art. 2.

Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Uzasadnienie

projektu ustawy o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską (sporządzonego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.)

1. Stosunki między Państwem a Kościołem katolickim oraz Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską układają się pomyślnie. Niemniej wymagają regulacji ujętej w Konkordacie.

2. Stosunek Państwa do Kościoła katolickiego określają utrzymane w mocy art. 81 i 82 Konstytucji z dnia 22 lipca 1952 r. oraz uchwalone w dniu 17 maja 1989 r. ustawy:

- 1) o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- 2) o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz
- 3) o ubezpieczeniu społecznym duchownych.

Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska nie są obecnie związane umową rangi Konkordatu. Spór o znaczenie prawne Konkordatu z dnia 10 lutego 1925 r. po uchwale Rady Ministrów z dnia 12 września 1945 r. nie ma od dawna praktycznego znaczenia. Nowa umowa tej rangi, dostosowana do nowych potrzeb, nie została zawarta, mimo że przedstawiciele Episkopatu Polski i Rządu PRL parałowali w maju 1988 r. uzgodniony projekt Konwencji, przesłany następnie Stolicy Apostolskiej. Projekt ten nie był kompletny — pewne przepisy miały być jeszcze od początku negocjowane między Stolicą Apostolską a Polską Rzeczpospolitą Ludową. W Konwencji tej miał być m.in. uregulowany problem zakresu i zasad porozumiewania się Państwa i Kościoła w sprawach struktur organizacyjnych i obsadzania stanowisk kościelnych, normowany wcześniej przez dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych (Dz.U. z 1957 r., Nr 1, poz. 6); cytowana ustawa z 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej uchyliła ten akt. Do czasu zawarcia konwencji utrzymana została w tej dziedzinie, za wspólną zgodą, dotychczasowa praktyka.

3. Zakres i zasady porozumiewania się Państwa i Kościoła w sprawach struktur organizacyjnych i obsadzania stanowisk kościelnych wymagają trwałego uregulowania w umowie mającej rangę Konkordatu. W takiej umowie powinny być również unormowane zagadnienia, które tradycyjnie rozstrzygane są w umowach zawieranych między Stolicą Apostolską a zainteresowanymi państwami. Przedstawiony Konkordat uwzględnia całość problemów dotyczących pozycji Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce oraz stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, jednocześnie stwarzając mechanizm do dalszego uzgadniania stanowisk obu stron w sprawach szczegółowych wskazanych w Konkordacie lub w sprawach nowych.

4. Tekst Konkordatu został wynegocjowany przez delegację Rzeczypospolitej Polskiej i delegację Stolicy Apostolskiej (Skład obu delegacji: zobacz przypis w dok. nr 4) podczas rokowań, które zostały przeprowadzone w Warszawie w dniach 3, 7, 15 i 23 kwietnia oraz 18 i 28 maja 1993 r. Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej przewodniczył prof. Krzysztof Skubiszewski, Minister Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej; na czele delegacji Stolicy Apostolskiej stał Ksiądz Arcybiskup Józef Kowalczyk, Nuncjusz Apostolski w Warszawie. Oprócz posiedzeń plenarnych odbyło się kilka spotkań przewodniczących obu delegacji. Konkordatu dotyczyły również rozmowy, które Minister Spraw Zagranicznych przeprowadził w Watykanie oraz z przedstawicielami Stolicy Apostolskiej przy okazji konferencji międzynarodowych w latach 1992 i 1993.

5. Podstawą negocjacji był projekt Konkordatu przygotowany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Biuro do Spraw Wyznań w Urzędzie Rady Ministrów. Kolejne wersje projektu powstawały w ciągu 1992 r. oraz w pierwszym kwartale 1993 r. W trakcie prac przygotowawczych uwzględniono komentarze i uwagi zgłoszone przez poszczególne resorty do projektu Konkordatu przekazanego Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej w październiku 1991 r. przez Stolicę Apostolską. Na podstawie tych opinii sporządzony został w Ministerstwie Spraw Zagranicznych pierwszy, roboczy projekt w kwietniu 1992 r. Kolejne wersje powstały w styczniu i marcu 1993 r. Ta ostatnia, datowana 12 marca 1993 r., była wynikiem uzgodnień między Ministerstwem Spraw Zagranicznych a Biurem do Spraw Wyznań i została przedstawiona delegacji Stolicy Apostolskiej jako przedmiot rokowań.

6. Projekt Konkordatu został przedstawiony Rządowi w dniu 1 czerwca 1993 r. w trakcie posiedzenia Rady Ministrów w składzie konstytucyjnym. Wcześniej tekst Konkordatu przesłano wszystkim członkom Rady Ministrów w celu rozpatrzenia w trybie przepisany w § 9 uchwały Rady Państwa i Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 1968 r. w sprawie zawierania i wypowiedzania umów międzynarodowych. Uwagi zgłoszone w trakcie tych uzgodnień zostały przedstawione delegacji Stolicy Apostolskiej i były przedmiotem rokowań w trakcie dwóch plenarnych spotkań obu delegacji w maju 1993 r. W toku dyskusji nad tekstem Konkordatu na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 1 czerwca 1993 r. zgłoszono kilka uwag i wniosków. Niektóre z nich zostały przez Rząd uwzględnione i odpowiednie zmiany w tekście Konkordatu zostały wynegocjowane w trakcie rozmów obu przewodniczących delegacji w czerwcu 1993 r.

7. Konkordat został podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. przez Ministra Spraw Zagranicznych i Nuncjusza Apostolskiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Tym samym powstało dla Rządu zobowiązanie do przekazania projektu ustawy o wyrażeniu zgody na jego ratyfikację do Sejmu.

8. Do zasadniczych kwestii uregulowanych w konkordacie należy relacja Państwo-Kościół. Stolica Apostolska i Rzeczpospolita Polska zgodziły się, że te stosunki będą oparte o formułę autonomiczności, oraz niezależności Państwa i Kościoła w ich dziedzinach, a także o zobowiązanie do pełnego poszanowania tej zasady we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego. Zasada ta oznacza nowoczesną postać obecności Kościoła we wspólnocie politycznej, w której Kościół nie uczestniczy w sprawowaniu władzy politycznej, duchowieństwo zaś nie angażuje się ani w działalność partii politycznych, ani w funkcjonowanie państwowych organów ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych, jak również w bieżące działania administracji. Akceptacja tej wizji pozwala Państwu odwoływać się do doniośnych, z punktu widzenia państw, zasad soborowej konstytucji *Gaudium et spes*, takich chociażby jak deklaracja, że „[Kościół] nie pokłada (...) swych nadziei w przywilejach ofiarowanych mu przez władzę państwową; co więcej, zrzeknie się z korzystania z pewnych praw legalnie nabytych, skoro się okaże, że korzystanie z nich podważa szczerłość jego świadectwa albo, że nowe warunki życia domagają się innego układu stosunków”. Formuła niezależności i autonomiczności Państwa i Kościoła, w opinii Rządu, zgodna jest z zasadą oddzielenia Kościoła od Państwa wyrażoną w art. 82 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

9. Do ujętych w Konkordacie kwestii, które wyraźnie leżą w kręgu zainteresowań Państwa — jako że odnoszą się do podstawowych atrybutów suwerenności Polski — należą przepisy dotyczące nominacji biskupów i tworzenia struktury administracyjnej Kościoła. Obowiązująca od 1989 r. ustawa regulując wiele problemów dotyczących wzajemnych stosunków, zagadnienia te pomija milczeniem.

Konkordat potwierdza pełną swobodę Stolicy Apostolskiej w decydowaniu o nominacjach biskupich i w określaniu granic diecezji. Konkordat gwarantuje zarazem interes państwa tak dalece, jak tylko jest to we współczesnym modelu stosunków Kościoła z demokratycznymi państwami możliwe. W sprawie urzędu biskupiego daje rządowi czas na poufne wyrażenie opinii o nominacie, nakładając zarazem na Papieża zobowiązanie do niepowoływania osób nie mających obywatelstwa polskiego i wykluczając możliwość, że biskup należący do Konferencji Episkopatu Polski będzie jednocześnie członkiem innej krajowej konferencji Episkopatu. W sprawie struktury organizacyjnej Konkordat gwarantuje, że żadna część terytorium naszego kraju nie będzie włączona do diecezji lub prowincji kościelnej mającej swoją siedzibę poza granicami Polski oraz że żadna diecezja mająca swoją siedzibę w Polsce nie będzie rozciągała się poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

10. Dla interesów Państwa ważny jest fakt, że Konkordat rozdziela sfery kompetencji władz państwowych i kościelnych, określając linie tego rozdziału. Zakreślając te granice Konkordat wyznacza jednocześnie zakres *ratione materiae* prawa polskiego oraz prawa kanonicznego. W ten sposób Konkordat usuwa „szarą strefę”, w której spotykać się mogły kompetencje władz państwowych i kościelnych i w której panować mógł dualizm systemów oraz norm prawnych. Rozdzielenie kompetencji następuje w sposób generalny w postaci udzielenia Kościołowi przez Państwo gwarancji dotyczącej swobody wykonywania jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego. Jednocześnie Konkordat poddaje właściwości prawa polskiego niektóre dziedziny tej misji, np. sprawowanie kultu publicznego, obrót mieniem i prawami majątkowymi, działalność szkół katolickich.

11. Szczególne znaczenie ma jasne określenie kompetencji w sprawie możliwości przyznania skutków w prawie polskim małżeństwom wyznaniowym. Od 1989 r. obowiązują przepisy zezwalające na zawieranie małżeństw kanonicznych bez wcześniejszego związku cywilnego. Liczni katolicy związani węzłem sakramentalnym są — z punktu widzenia prawa polskiego — osobami pozostającymi w stanie wolnym. Konkordat jasno określając warunki przyznawania małżeństwom wyznaniowym skutków cywilnych i gwarantując jednocześnie zachowanie wszelkich przepisów prawa polskiego, ułatwia sytuację tych obywateli, którzy pragną zawrzeć związek małżeński wyłącznie w formie wyznaniowej. Należy zwrócić uwagę na fakt, że zgodnie z art. 10 Konkordatu polscy katolicy wiążąc się węzłem sakramentalnym mogą — ale nie muszą — stać się małżonkami w świetle prawa polskiego. W odróżnieniu od innych Konkordatów, np. włoskiego (układ między Stolicą Apostolską a Włochami z 1984 r. rewidujący Konkordat z 1929 r.), na mocy którego katolicy włoscy zawierając małżeństwo sakramentalne muszą jednocześnie stać się małżonkami w świetle prawa włoskiego, jeśli nie ma między nimi przeszkód wymienionych wyczerpująco w samym Konkordacie — Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską oddaje samym nupturientom możliwość decyzji o skutkach cywilno-prawnych małżeństwa wyznaniowego. Mogą oni zrezygnować ze skutków przewidzianych przez prawo polskie i pozostać wobec władz państwowych osobami w stanie wolnym. Mogą również zawrzeć małżeństwo w drodze aktu cywilnego równoległe ze ślubem kościelnym lub w każdym późniejszym momencie.

Istotne znaczenie ma fakt, że strona państwowa zgodziła się na deklarację współdziałania z Kościołem w dziedzinie godności, wartości małżeństwa i rodziny, natomiast — wobec niezmiennego istnienia instytucji rozwodu — nie mogła zaakceptować propozycji watykańskiej, aby wspólnie potwierdzić wartość trwałości małżeństwa.

12. Niektóre postanowienia Konkordatu rozszerzają ochronę interesów Państwa na nowe dziedziny. Zgodnie z tymi postanowieniami Kościół zobowiązuje się wobec Państwa do działań, które bądź nigdy nie były przedmiotem dwustronnych uzgodnień, bądź podejmowane były nieregularnie i selektywnie. Dla porządku i bezpieczeństwa publicznego istotny jest przepis umożliwiający władzom publicznym natychmiastowe interweniowanie w miejscach poświęconych sprawowaniu kultu,

jeśli tylko wymaga tego wyższa konieczność — względy związane z ochroną życia, zdrowia lub mienia. Norma ta rozwiewa wszelkie wątpliwości, czy Kościół może stanowić azyl dla uciekającego przestępcy (nie przestępcy może). Za fakt mający duże znaczenie należy uznać zobowiązanie się przedstawicieli Kościoła do współpracy z władzami państwowymi w kwestiach finansowych. Państwu porządkującemu i reformującemu swój system gospodarczy, ekonomiczny i podatkowy, trudno byłoby na dłuższą metę zaakceptować sytuację, w której Kościół funkcjonowałby bez jasno określonych zasad finansowych. Zapowiedziane w Konkordacie współdziałanie kompetentnych w tej dziedzinie instytucji kościelnych z odpowiednimi służbami państwowymi przyczyni się do zlikwidowania „szarej strefy”, w której dziś nierzadko znajdują się finanse Kościoła. Warto wspomnieć również zgodę na utworzenie wspólnych komisji w celu rozwijania współpracy w dziedzinie ochrony zabytków sakralnych i kościelnych oraz zobowiązanie do jasnego określenia zasad udostępniania tych dóbr kultury, które dzisiaj czasem pozostają niedostępne nawet dla uczonych lub konserwatorów.

13. Ze szczególnym naciskiem należy podkreślić fakt, że w żadnym stopniu nie ulegają zmianie dotychczasowe przepisy dotyczące nauczania religii w szkołach publicznych. Konkordat stwarza możliwość nauczania religii w przedszkolach. Zapewnia jednak Państwu pragnącemu zachować swój świecki charakter, że żadne postulaty zmierzające do rozszerzenia zakresu katechizacji — *pro futuro* — nie będą mogły być zrealizowane. Z drugiej strony gwarantuje Kościołowi, że religia nie zostanie ze szkół i przedszkoli usunięta.

14. Fakt objęcia pomocą finansową Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie jest konsekwencją przynależności do Uniwersytetu Jagiellońskiego Wydziału Teologii od roku 1364 do momentu jego likwidacji w 1954 r. Przepis ten będzie musiał znaleźć odbicie w ustawie budżetowej lub w odrębnej ustawie poświęconej Akademii analogicznie do ustawy o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa. Wśród studentów obu uczelni są zarówno osoby duchowne jak i świeckie.

15. Konkordat jest układem stabilizującym i regulującym stosunki między Państwem a Kościołem. Stan taki leży w najlepiej pojętym interesie obu tych instytucji. Państwo powinno obiektywnie oceniać rolę jaką pełni w Polsce Kościół. Istotną rzeczą jest, aby instytucja ta, tak głęboko i różnorodnie wpływająca na życie publiczne, miała we wszystkich dziedzinach swojej aktywności trwałą i jasno określoną prawną podstawę działania.

16. Konkordat nie odbiega od obowiązujących ustaw konstytucyjnych. Nie ma przeszkód do ratyfikacji Konkordatu zanim uchwalona zostanie nowa Konstytucja, ponieważ pewne zasady dotyczące stosunku Państwo-Kościół są w prawie polskim stałe.

17. Zagadnienia, których dotyczą przepisy Konkordatu są obecnie regulowane następującymi ustawami:

1. z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.),

2. z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 29, poz. 155z późn. zm.),

3. z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 1972 r. Nr 47, poz. 298 z późn. zm.),

4. z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U. z 1991 r. Nr 30, poz. 127 z późn. zm.),

5. z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy (Dz.U. Nr 4, poz. 28 z późn. zm.),

6. z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz 59 z późn. zm.),

7. z dnia 29 września 1986 r. — Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. Nr 36, poz. 180 z późn. zm.),

8. z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. Nr 95, poz 425 z późn. zm.),

9. z dnia 26 stycznia 1982 r. — Karta Nauczyciela (Dz.U. Nr 3, poz. 19 z późn. zm.),

10. z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385 z późn. zm.),

11. z dnia 12 września 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych (Dz.U. Nr 65, poz. 386),

12. z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa (Dz.U. Nr 61, poz. 259),

13.z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16 z późn. zm.),
14.z dnia 26 stycznia 1984 r. — Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.),
15.z dnia 29 stycznia 1993 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. Nr 7, poz. 34),
16.z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. Nr 91, poz. 408 z późn. zm.),
17.z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 1993 r. Nr 13, poz. 60),
18.z dnia 5 stycznia 1991 r. — Prawo budżetowe (Dz.U. z 1993 r. Nr 72, poz. 344),
19.z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 1993 r. Nr 106, poz. 482 z późn. zm.),
20.z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 1993 r. Nr 90, poz. 416 z późn. zm.),
21.z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (Dz.U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 z późn. zm.),
22.z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz.U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.),
23.z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.),
24.z dnia 12 lipca 1984 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1989 r. Nr 17, poz. 99 z późn. zm.),
25.z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach (Dz.U. Nr 10, poz. 48 z późn. zm.),
26.z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. Nr 38, poz. 173 z późn. zm.),
27.z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203),
28.z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 16, poz. 95 z późn. zm.).

18. Wejście w życie Konkordatu będzie wiązało się z koniecznymi zmianami w obowiązującym ustawodawstwie w zakresie skutków w prawie polskim małżeństwa kanonicznego. Konieczność takich zmian wynika z art. 10 Konkordatu. Niektóre normy Konkordatu różnią się od norm dotychczas obowiązujących w prawie polskim. Konkordat zawiera również normy nowe dla porządku prawnego Państwa. Normy umowy międzynarodowej obowiązują z samej swojej mocy w wewnętrznym porządku prawnym. Reguła ta od 1992 r. jest stosowana w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Uznając jednak konieczność ułatwienia stosowania prawa należałoby dokonać pewnych zmian w istniejącym ustawodawstwie. Zmiany te powinny polegać na powtórzeniu niektórych norm Konkordatu w przepisach ustawowych oraz na zmianach przepisów sprzecznych z Konkordatem. Nie ma natychmiastowej potrzeby dokonywania tych zmian, gdyż do interpretacji wspomnianych przepisów ustawowych wystarczy stosować powszechnie obowiązujące reguły wykładni. Prawo wewnętrzne nie musi być modyfikowane tak długo, dopóki nie wystąpią praktyczne kolizje w jego stosowaniu w związku z wejściem w życie Konkordatu.

19. Z uwagi na konstytucyjną zasadę równości realizacja postanowień Konkordatu, wymagająca zmian w ustawodawstwie, będzie powodowała zmiany ustawowe również w stosunku do innych wyznań oraz w sprawach niezbędnych gwarancji dla osób bezwyznaniowych. W tym celu Rząd przedstawi niezwłocznie projekt nowelizacji ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, w którym zaproponowane zostaną zabezpieczenia praw na poziomie porównywalnym z rozwiązaniami Konkordatu.

20. Konkordat między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską powinien być ratyfikowany w trybie art. 33 ust. 2 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r.

[Załącznik: tekst konkordatu podpisanego przez ministra Krzysztofa Skubiszewskiego i abp. Jerzego Kowalczyka (w wersji polskiej i włoskiej) (Tekst polski konkordatu — zobacz dok. nr 1)].

Sejm RP II kadencji, Druk nr 327, Warszawa, 17.03.1994. Tekst publikowany w: „Konkordat Polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993-1996”. Wybór tekstów: Czesław Janik, Uniwersytet Warszawski, Instytut Nauk Politycznych,

Warszawa 1997.

(Publikacja: 17-11-2003)

Oryginał.. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2952>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl